

Jog

történeti szemle

2008
4. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

Az I. büntető novella
kibocsátásának
100. évfordulója alkalmából
rendezett tudományos
emlékülés előadásai:

A magyar büntetőjogi
dogmatika kezdetei

Bernolák Nándor,
az I. büntető novella egyik
kodifikátora és kommentátora

Ami az első büntető novellából
kimaradt. Törvényi válaszok a
közveszélyességre

Az I. büntető novella
fiatalkorúakra vonatkozó
rendelkezései

A feltételes elítélés megjelenése
a magyar büntetőjogban az
I. büntető novella révén

A csalás tényállása
a Csemegi-kódex és az
I. büntető novella tükrében

A kriminálantropológia
megjelenése Magyarországon

Bernolák Nándor

Ugyanez történt a Btk. 72. §-a nyomán, amely a bűnségekek büntetésének megállapításánál a kísérletre vonatkozó szabályokat jelölte meg irányadóként. A Kbt. javaslatának 26. §-a szerint a kihágás kísérlete nem volt büntetendő, ezért kellett pótlólag kimondani, hogy a tettesen kívül a részesek is büntetendők. Végül a Btk. VIII. fejezetének (bűnhalmazat) 98. §-ára hivatkozunk. Ez a büntett és más büntetendő cselekmények (vétség, kihágás) concursusával foglalkozik. Az eredeti javaslat büntett, vétség és kihágás találkozására esetén az utóbbiakra járó büntetést a büntett „büntetéséül” elegendőnek tartotta, azt az arra rendelt büntetési tétel maximum-minimum közötti arbitrálsával kívánta kifejezni. E helyett a kódex 98. §-a az

elkövetett büntett „büntetését” 2–5 évvel felemelhetőknek nyilvánította. Erre épültek a Kbt. 31–32. §-ai, amelyek a vétség(ek) és kihágás(ok) halmazat esetén a büntetési tételek maximumát határozták meg. A példaként felsorolt kiegészítésekre magyarázatként szolgálhat az is, hogy a Csemegi-kódex alapelvei, rendszere, felosztása, büntetési rendszere és főbb intézkedései ugyanazok maradtak, mint amik az 1875. október 18-án jóváhagyásra felterjesztett törvényjavaslatban voltak.¹⁶

Vázlatos áttekintésünk azt kívánta bizonyítani, hogy a 19. századi büntető joggyakorlatunk és a kodifikáció eredményei – ha nagyobb időrendi kitérőkkel is, de – szükségképpen kiegészítették egymást.

Jegyzetek

- ¹ Király Tibor: Az 1878. évi büntetőtörvénykönyv. In: *A magyar büntető törvényhozás 100 éve* (Jogász Szövetségi Értekezések, 1979, 33–34. p.)
- ² Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. I–III. (Pest, 1864, 1869, 1872)
- ³ Magyar Országos Levéltár (MOL) K 622 Kuria Ítélszék elnöki iratok (Kle) 140-144/1869. 25. cs.
- ⁴ MOL Kir. Kuria Sententiae 044/1829; MOL K 622 Lfe 268, 318 eln. 1869; 1839/1869. 19. cs.
- ⁵ MOL Kir. Kuria Sententiae 029/1822
- ⁶ Ráth György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. I. kötet (Pest, 1861, 61–62. p.)
- ⁷ Ráth György: i. m., 187., 193. p.

- ⁸ Ráth György: i. m., 54. p.
- ⁹ Ráth György: i. m., 57. p.
- ¹⁰ Ráth György: i. m., 193–198. p.
- ¹¹ Degré Alajos: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*. In: *A magyar büntető törvényhozás 100 éve* (Jogász Szövetségi Értekezések, 1979, 15–32. p.)
- ¹² Degré Alajos: i. m., 18–19. p.
- ¹³ MOL K 622 Kle 155 eln. 1869, 1586/Ime/1869.
- ¹⁴ MOL K 622 Kle 1880. 30. cs.
- ¹⁵ MOL K26 ME 1630, 1696/1879.
- ¹⁶ MOL K26 ME 863/1878

P. Szabó Béla

Bernolák Nándor, az I. büntető novella egyik kodifikátora és kommentátora

Bernolák Nándor 1880. október 2-án született a Zólyom megyei Radványban.¹ Családi körülményeiről csak annyit tudunk, hogy katolikusnak keresztelték. Gyermekkoráról és kora ifjúságáról sem áll rendelkezésünkre adat, csak annyi bizonyos, hogy jogi tanulmányait a budapesti, illetve – közbeesőn – a kolozsvári egyetem jogi karán, valamint Berlinben végezte.² Már tanulmányai alatt kitűnt büntetőjogi tárgyú pályamunkáival (a tévedés tanáról és a visszaesés kérdésköréről), amelyek későbbi, nyomtatásban megjelent műveinek alapját képezték. Első tudományos munkája már 1902-ben napvilágot látott.³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára és megbízásából hosszabb külföldi tanulmányutat tett Német-, Francia- és Olaszországban (Torino, Nápoly, Róma, Lyon). A tanulmányút során közjogi és államelméleti kérdések mellett elsősorban büntetőjoggal foglalkozott, mindenekelőtt a berlini egyetemen. Ezen a területen folyta-

tott kutatómunkát és tanulmányozta a büntetési rendszereket, illetve a büntetés-végrehajtási intézményeket.⁴

Erre vonatkozó visszaemlékezéseiben fogalmazta meg fiatalkori életcélját: „Az emberiségnek azt az emelkedettebb, nemesebb életét pedig, a melyben mostoha viszonyok senkit sem döntenek a bűn fertőjébe, csak minden kötelességérző ember folytonos, szüntelen lelkes munkája alkothatja meg.”⁵ Talán még utazásai előtt, vagy azok közben jelent meg első nagyobb szabású monográfiája a visszaesés kérdésköréből.⁶

Kedves büntetőjog professzora és későbbi mentora, Balogh Jenő⁷ hatására megismerkedett a legmodernebb büntetőjogi irányzatokkal, melyek a klasszikus iskola eredményeit elismerve elsősorban a bűnelkövetők egyéniségének megismerése és a megelőzés problematikája felé fordultak. Ezen megközelítés, az ez irányú külföldi tapasztalatok – mint azt a fenti idézet is alátámasztja – egész tudományos felfogását meghatározták.

Hazatérése (1905) után bírósági szolgálatba lépett, majd 1906-ban berendelték az igazságügy-minisztériumba. Itt a törvényelőkészítő osztályon tevékenykedett, mint beosztott királyi ítéltőláblai bíró. Egyik legjelentősebb törvényelőkészítői feladataként részt vett az I. büntető novella megalkotásában. Részt vett a Törvényszék – akkori államtitkár – elnöksége alatt 1906. december 13-án és 1907. január 3-án tartott szűkebb körű értekezleten, amelyen Balogh Jenő előterjesztése alapján megállapodtak az alkotandó törvény alapelveiről és főbb rendelkezéseiről.⁸ A novellát kommentálta is Balogh Jenő segítőjeként.⁹

A minisztériumban töltött éveire esett a fiatalokúak bíróságáról szóló törvény munkálatainak kezdete is.

Minisztériumi szolgálatából 1908-ban távozott, mivel a kassai jogakadémia nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki a büntetőjog, a bűnvádi eljárásjog és a jogbölcsélet oktatására. A fentebb említett tanácskozások, valamint több nemzetközi kongresszus anyagának figyelembe vételével 1909-ben elkészítette a fiatalokúak bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvénytervezetet. Ezen tervezetet az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya többször átdolgozta, s indoklással ellátva megjelentette az *Igazságügyi Javaslatok Tára* 1912. évi 10. számában. Ez szolgált aztán az 1913:7. törvénycikk alapjául.¹⁰

Miután tévedéstani munkájával¹¹ 1911-ben habilitált a budapesti egyetemen¹² és magántanári képesítést szerzett, Kassán rendes tanárrá minősítették. Kassai évei tudományos szempontból igen termékenyek voltak. Emelt monográfiája mellett erre az időre esik néhány más tanulmányának közzététele is.¹³

Kassán, az oktatási feladatok mellett rendbe szedte a jogakadémia 30 ezer kötetes könyvtárát, illetve nagy figyelmet fordított a diákság szociális ügyeire és önképzésére. Igen tevékenyen kivette a részét azokból a mozgalmakból, amelyek a nyomor leküzdése révén kívánták a bűnözés megelőzését biztosítani. Mint a fiatalokú bűnözés egyik legjelesebb szakértője ekkor kapcsolódott be az ún. *patronage*-mozgalom¹⁴ irányításába is, amelynek szellemi atyja Balogh Jenő volt.

Alapító tagja volt a Kassai Katholikus Patronage-Egyesületnek, amely 1908. december havában alakult meg. Az Egyesület preventív tevékenységet fejtett ki, elkerülendő a gyermekek züllését és iskolakerülését, gondoskodott a fiatalokú terheltek felügyeletéről, tagjai fogházmissziós tevékenységet folytattak, valamint gondoskodtak a szabaduló fiatalokúak elhelyezéséről.¹⁵

Bernolák és az Egyesület ez irányú aktivitását mutatja, hogy a III. Országos Patronage-Kongresszust 1911. szeptember 17–19. között Kassán rendezték meg, s az előkészítő bizottságnak a fiatal jogakadémiai tanár is tagja volt.¹⁶ A mozgalmon belül nagy tekintélyt vívott ki magának, több külföldi konferencián képviselte Magyarországot.¹⁷ Nagy szerepe volt emellett több, a kassai királyi ítélőtábla területén létrehozott patronage-egyesület megalakításában (Lőcse, Rozsnyó) is.¹⁸ Emellett jelentős tevékenységet fejtett ki az anya- és cse-csemővédelem országos szervezetének kialakításában.¹⁹

1913-ban a király a budapesti királyi tábla bírójává nevezte ki, de Balogh Jenő akkori igazságügy-miniszter ismét a minisztérium törvényelőkészítő osztályára rendelte be. Itt másodízben vett részt a büntetőjogi reform kidolgozásában, elsősorban a fiatalokúakra vonatkozó büntetőtörvények kodifikációjának lezárásában. Keze nyomát rajta hagyta a közveszélyes munkakerülőkről (1913:21. törvénycikk), a választójog büntetőjogi védelméről szóló törvényeken (1913:33. törvénycikk), a sajtótörvényen (1914:14. törvénycikk) és az esküdtbíró-sági novellán (1914:13. törvénycikk) is.²⁰ Legfontosabb kodifikációs munkája *A büntetésekről szóló*

törvénytervezet volt.²¹ A háború kitörése után egy ideig Bernolák képviselte a minisztériumot a hadfelügyeleti bizottságban.²²

Miután az 1912:36. törvénycikk alapján megszervezték a debreceni egyetemet, a jog- és államtudományi kar hat új professzorának²³ egyikeként Bernolákot nevezték ki a büntetőjogi tanszékre a büntetőjog és a bűnvádi eljárásjog nyilvános rendes tanárának.²⁴ Tanártársaival együtt hivatali esküjét 1914. augusztus 31-én tette le a kultuszminisztériumban.²⁵

Csaknem hét évig tartó tanári működéséről viszonylag keveset, a jogoktatás korabeli gondjaival kapcsolatos gondolatairól viszont viszonylag sokat tudunk.

Ő lett a debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem második – egyben első választott – rektora az 1915/16-os tanévben. Rectori tisztsége bizonyos értelemben elhíresült azáltal, hogy Ady Endre a *Nyugat* 1916. március 16-ai számában gunyorosan megfeddte a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt.²⁶

Bernolák rektori éve maradandó sikereket hozott – a világháború okozta súlyos nehézségek és a pénzügyi válság ellenére. Sikeresen irányította a már létező intézmények továbbfejlesztését és újak létrehozását; a *Mensa academica* (egyetemi diákasztal), a bírósági internátus, illetve más egyetemi ifjúsági intézmények, mint a Szent László-kollégium megnyitása fűződik a nevéhez.

Személyes kapcsolatainak tulajdonítható, hogy rektorsága alatt ajándékozta Balogh Jenő miniszter magánkönyvtárának egy nagy értékű részét a büntetőjogi szemináriumnak.²⁷ Bernolák saját könyveinek egy részét is a szemináriumnak adta, illetve elődje, Ozory professzor özvegyét is rávette, hogy férje könyvtárát ugyanezen célra engedje át.²⁸ Szintén az ő nevéhez fűződik a Népszerű Főiskolai Tanfolyam beindítása.²⁹

Az 1917/18-as tanévben a jog- és államtudományi kar dékánja, majd a következő tanévben, a forradalmak évében prodékán – s így mindkét évben az Egyetemi Tanács tagja – volt. Ezen minőségénél fogva több esetben szembeszállt az egyetem szellemi egységét veszélyeztető jelenségekkel. Ezzel azonban többször szembeálta magát a helyi vagy az országos hatalom képviselőivel.³⁰

A polgári demokratikus forradalom időszakában a közoktatásügyi kormányzat arra törekedett, hogy a budapesti egyetemre „*demokratikus szellemű*” tanárokat nevezzenek ki, és ezzel ellensúlyozzák a „*retrográd*” egyetemi tanárok tevékenységét. A budapesti jogi kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt ezen törekvéseknek.³¹ A debreceni jogi kar vezetése (Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit, és arra akarta rábírní a Debreceni Egyetem tanácsát, hogy az tiltakozó iratot terjesszen fel a közoktatásügyi miniszterhez, felemlítve a citált kinevezések törvénytelenességét és aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából.

Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzorával együtt (Huss Richárd, Milleker Dezső)

az ő eltávolítását is sürgette az egyetemről. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.³²

1919 áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, Bernolákot a diktatúra képviselői két jogi kari professzortársával, Illyefalvi Vitéz Gézával és Haendel Vilmossal együtt őrizetbe vették, s Budapestre hurcolták.³³ A fogságból csak június közepén szabadultak ki, és tértek vissza Debrecenbe.³⁴ Itt a román visszaéléseket Bernolák – dr. Hector Muaro angol orvos útján – az angol közvélemény és a békekonferencia tudomására hozta. Ennek is köszönhető, hogy 1919 decemberében a román hatóságok házkutatás után katonai bíróság elé állították, de az elfogatást sikerült elkerülnie.

A forradalmak csitulta után, 1920 és 1922 között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával a debreceni IV. választókerület nemzetgyűlési képviselője volt.³⁵ Képviselőségéhez kapcsolódik az az esemény, amely nevét a büntetőjog-történészek szűk körén kívül is híressé, hírhedtté tette.

Az 1920 augusztusában, Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter által az egyetemi és főiskolai beíratások szabályozásáról beterjesztett törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában Bernolák Nándor és 77 képviselőtársa módosító indítványt nyújtott be a *numerus clausus* faji alapú bevezetése céljából. Az indítvány a beíratkozási engedélynek a létszámkereten belüli megadásáról szólva – ami felett az egyes karok tanárainak teljes ülése határozott – a következő utasítást tartalmazta: „Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctizedrészét.” A törvényjavaslatot a módosító indítvány értelmében fogadták el, így a mai történelemtudomány a „faji alapú” *numerus clausus* egyik szellemi atyjának tekinti Bernolákot.³⁶

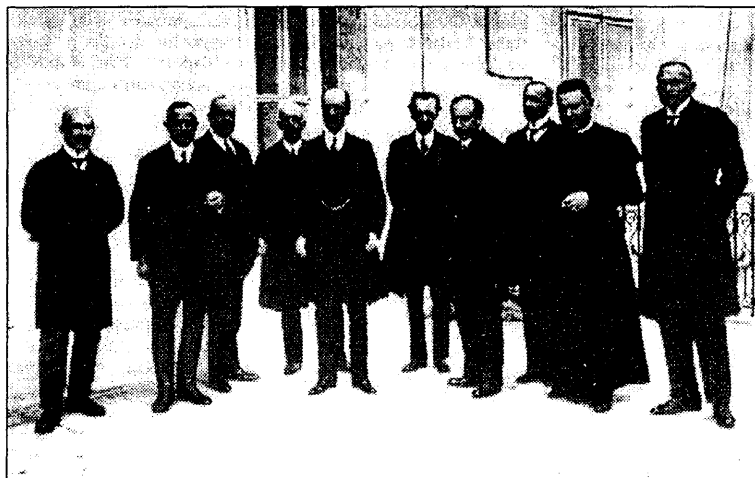
Ő volt az előadója, tulajdonképpen *spiritus rectora* a Parlamentben – amint Angyal Pál utalásaiból kitűnik – a Rendtörvénynek³⁷ is, amely szintén kevés dicséretben részesült az utókor részéről.³⁸

1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter tisztét töltötte be.³⁹ Miniszteri ideje alatt született

egy „a betegség és baleset esetére szóló biztosítási bíraskodás tárgyában készült” és „a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiárvák, hadiözvegyek ellátásáról szóló” törvényjavaslat, kibocsátottak egy rendeletet az állami tisztviselők gyógykezelésére vonatkozóan, és létrehozták az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alapot.⁴⁰ Nevéhez fűződik a pestszentlőrinci Állami-lakótelep (később Havanna) kialakítása a trianoni menekültek számára.⁴¹

A kormányból való távozása után nem tért vissza Debrecenbe. Az egyetem évkönyvei már az 1922/23. évre mint nyugalmazott nyilvános rendes tanárt jelölik. És ez így maradt a második világháborúig. Úgy tűnik, ezen kívül a debreceni egyetemmel minden kapcsolatát megszakította.

Az egyetem évkönyvei már az 1922/23. évre mint nyugalmazott nyilvános rendes tanárt jelölik. És ez így maradt a második világháborúig. Úgy tűnik, ezen kívül a debreceni egyetemmel minden kapcsolatát megszakította.

Az első Bethlen-kormány az eskütelés után, 1921. április 15-én (balról jobbra haladva): Bernolák Nándor, Nagyatádi-Szabó István, Belitska Sándor, Ráday Gedeon, Bethlen István, Bánffy Miklós, Hegedűs Lóránt, Tomcsányi Vilmos Pál, Vass József, Hegyeshalmi Lajos

Bernolák 1951. augusztus 8-án bekövetkezett haláláig Budapesten ügyvédkedett, s egyetemi magántanárként tevékenykedett. Pesti oktatómunkájának még alaposan utána kell nézni. A húszas években újra foglalkozott a büntető eljárásjogi szabályok kommentálásával,⁴² s emellett közfeladatokat is vállalt. Egy ideig ő volt a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségének társelnöke.⁴³ 1925-ben a – korábban a keresztény magyar szellemű gyermek és ifjúsági irodalom művelésére alapított és ekkorra csődbe jutott – Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Rt. csődbiztos.⁴⁴ 1938-ban alapítója volt a Magyar-Szlovák-Ruszin Testvérközösségnek, amelyet a visszatért felvidéki és kárpátaljai területek lakosainak reintegrálása érdekében hoztak létre a magyar szellemi élet jeles képviselői.⁴⁵

A tudós Bernolák – akit az utókor talán méltatlanul feledett el – kora egyik haladó szellemű „szürke eminenciása” volt, aki a 19. század végén éledő legmodernebb büntetőjogi irányzatok tanításait képviselte, valamint törvényelőkészítő munkája és a már megalkotott törvények kommentálása által segítette ezen gondolatoknak a hazai büntetőjogi elméletbe, illetve gyakorlatba való beépülését.

Ahhoz, hogy megismerjük eme haladó szellemű jogtudós munkásságát, célszerű lehet műveinek mondani-valóját, elveit a korabeli büntetőjog-tudományban lezajló, a haladást célzó folyamatokkal párhuzamosan elemezni, bemutatni a pozitívista kriminológia hatását a magyar büntető jogalkotásra,⁴⁶ különös tekintettel az 1908. évi I. büntető novellára és az ezt kiegészítő törvényekre, melyek megalkotásában és értelmezésében Bernolák Nándor érdemei elvitathatatlanok.

A 19. század végén kialakult büntetőjogi irányzatokról általánosságban elmondható, hogy szakítottak az absztrakt „tett” szemléletével, és a vizsgálódás súlypontját az elkövető személyére helyezték át. Az új irányzatok képviselői szerint a tettnek csak annyiban van jelentősége, amennyiben kifejezi elkövetőjének a benne örökletesen meglévő bűnözési hajlamból vagy/és a környezeti hatásból eredő személyi veszélyességét.⁴⁷

Könnyű felismerni, hogy a természet- és társadalomtudományok újszerű módszereinek és eredményeinek felhasználása során kialakult két új irányzatról, az antropológiai és a szociológiai iskoláról van szó, melynek tanaival Bernolák már egészen fiatalon megismerkedhetett.⁴⁸

E két irányzat „tettes büntetőjogi iskola” gyűjtőnéven vált ismertté. A klasszikus irányzat és a büntetőjogi reformmozgalmak közötti vita valójában a körül folyt, hogy az egyént cselekményéért bűnösségének és a cselekmény tárgyi súlyának arányában kell-e büntetni vagy pedig a cselekmény csupán indokul szolgál arra, hogy az egyén ún. személyi veszélyessége alapján alkalmazzanak vele szemben biztonsági intézkedést.⁴⁹

Az új irányzatok tagadták az egyén erkölcsi (individuáletikai) felelősségét, helyette társadalmi erkölcsi felelősségét hangsúlyozták (szociáletikai felelősség), amely szerint a tettes azért büntethető, mert a bűncselekmény elkövetésekor nem a társadalmi erkölcs szerint viselkedett, s a szociáletikai szabályok megsértése mutatja az elkövető társadalomellenességét, antiszocialitását.⁵⁰

A századfordulón e két, egymással szembenálló iskola között „képződik egy terza scuola, mely emancipálja magát mindkettőnek túlhajtásai alól s ezzel helyreállítja a büntetőjog alaptanának tisztaságát és önállóságát.”⁵¹ Ez a Franz von Liszt neve által fémjelzett irányzat, az ún. harmadik vagy közvetítő iskola vizsgálódásai középpontjába – tömören fogalmazva – a „tettes tettét” helyezte.

Ha a modern kriminológia hatását vizsgáljuk a korabeli anyagi büntetőjogra, a leginkább szembetűnő az, hogy a reformirányzatok nem a klasszikus büntetőjogi dogmatika megsemmisítésére törekedtek, hanem annak életképesebbé tételére, továbbfejlesztésére. Ebben a fejlődési folyamatban két erő csapott össze egymással. Egyrészt az egyoldalú klasszikus formalizmus, másrészt a túlzó kriminológikus szubjektivizmus. E kettő harcából fejlődött ki az az irányvonal, amely az anyagi büntetőjog gazdag fejlődésének rakta le az alapját.⁵²

Magyarországon az 1878:5. tc. (a Csemegi-kódex) megalkotását követően néhány évtizeden belül bebizonyosodott, hogy a jogi dogmatizmusra törekvő, klasz-

szikus elveket követő törvénykönyv nem képes helyesen funkcionálni.⁵³

Fayer László 1900-ban a következőképpen látta a helyzetet: „...a novella-mozgalmat nem annyira a kódex hiányai, mint inkább a gyakorlat tévelygései élesztették. Még ma is lényegesen redukálható volna a novella terjedelme, ha a gyakorlat maga létesítené azokat, a miket a törvény keretén belől létesíthet. Ez különben hivatása és kötelessége is.”⁵⁴

Ennek ellenére a kódex módosítása irányába tett első lépés az volt, amikor 1888 májusában Fabinyi Teofil igazságügy-miniszter véleményt kért a Királyi Kúria és a Királyi Táblák elnökeitől azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a Csemegi-kódex egyes intézkedései igényelnek-e novelláris úton javítást vagy pótlást, és ha igen, akkor melyek azok az intézkedések, amelyek változtatni kellene. Az irodalomban megindult a vita a büntetőjogi reformok tárgyában. Csemegi Károly ellenezte a törvény módosítását, és a módosító javaslatok legtöbbjé ellen éles harcot vívott.

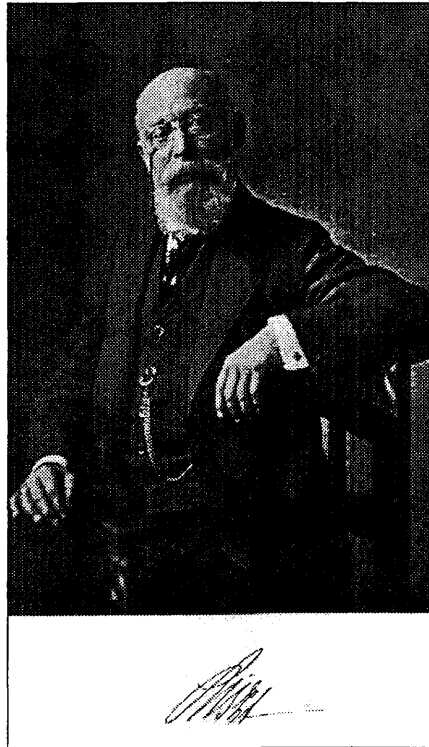
Ebben a légkörben született meg az 1892. május 19-i módosító javaslat, amelyet az igazságügy-miniszter a képviselőház elé terjesztett. E javaslat két évig érintetlenül feküdt az

igazságügyi bizottság előtt, majd Erdélyi Sándor miniszter visszavonta azzal az indoklással, hogy kibővítésre szorul. Ezt követően megbízást adott Illés Károlynak egy újabb javaslat kidolgozására.

Az Illés-féle javaslat – a bírói gyakorlat által kiderített hiányok pótlása mellett – célul tűzte ki a feltételes elítélés intézményének szabályozását, a pénzbüntetések reformját és a fiatakorúak büntetőjogának megalkotását. Erre erősített rá Balogh Jenő 1900-as programjában, amely a következő évtizedre kijelölte a munkálatok irányát.⁵⁵ 1902-ben Plósz Sándor akkori igazságügy-miniszter Baloghot bízta meg a büntető novella II. fejezete első szövegének elkészítésével.

Az új büntető novella végleges szövegének megalkotása előtt, 1907. januártól áprilisig, a tervezet megvitatása céljából – mint fentebb láttuk – tanácskozmányt hívtak össze, amelynek Günther Antal igazságügy-miniszter mellett tagjai voltak a magyar bírói, ügyészi, ügyvédi és jogtanári kar kiváló képviselői is. Az I. büntető novella elveinek és végleges szövegének kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Tőry Gusztáv államtitkár és Szász Béla miniszteri tanácsos mellett Bernolák Nándor is. A büntető novellához kapcsolódó indoklás legnagyobb részét ő szerkesztette.

A képviselőház plénuma 1908 májusában tárgyalta a tervezetet, és – mivel „a különböző pártok egyértel-

Franz von Liszt

műen hozzájárultak a javaslat reformeszméihez”⁵⁶ – így a javaslatot egyhangúlag elfogadták. Ekként az 1908:36. tc., mint a Csemegi-kódex első büntető novellája elfogadásra került.

A büntető novella megalkotása után Bernolák *Modern büntető politika és a társadalom kötelességei*⁵⁷ című tanulmányában részletesen elemezte azon bevezetendő intézményeket, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy visszaszorítsák a bűnözést. Büntetőjogi nézeteit érzékeltetően áthatja a keresztény neveltetéséből adódó emberszeretet gondolata. A társadalom védelmét és a bűncselekmények elkövetésének visszaszorítását csak az egyes ember szubjektumának szem előtt tartásával és a romlott életű emberek megjavításával tartotta elképzelhetőnek.

„Évszázadokon keresztül figyelmen kívül hagyták, hogy a bűncselekményekkel szemben folytatott küzdelem vezérlő gondolata sem lehet helyesen más, mint az ember eszméje, az emberiség egyetemes, általános céljainak szolgálata. Ha ezt az eszmét véve alapul tekintünk a büntetésesek világába, ott nemcsak bűncselekményeket, hanem a büntetésesekben embereket is látunk. És e látványra fájdalmat kell éreznie mindenkinek, a ki embertársainak erkölcsi szabadságát szereti és az ember magasabb rendeltetésében hisz. Nemcsak azért, mert a jogi és az erkölcsi rend sérelmét észleli, hanem mert nemesebb életre született embertársának süllyedése tárul szeme elé; nemcsak a bűncselekményben rejlő jogsértést látja, hanem a szegény, elhagyott gyermeket is, a kit erkölcsi romlása ellenállhatatlanul sodor a bűncselekmények fertőjébe; a nyomorult, elbukott leányt, a kit kivetett magából a társadalom s a ki önerejéből soha a becsületes emberek közé vissza nem térhet; jobb sorsra hivatott férfiakat és nőket, kikben a bennük is egykor lobogó isteni szikra tüze elhamvadt.”⁵⁸

A 19. század „szellemi forrongásainak” három nagy eredményét emelte ki: a társadalmi igazságosság gondolatának térnyerését, a keresztény világnézet reneszánszát és a büntető jogtudomány új irányzatainak kialakulását.

Ez utóbbiak legnagyobb eredményének azt tekintette, hogy rámutattak a büntetési egyéniségek közt fennálló nagy eltérésekre, a bűncselekmények okaira. Továbbá az eddigieknél haladóbb szellemű büntetőjogi szankciók bevezetését szorgalmazták, amelyek alkalmasak lehetnek a társadalom védelmére az egyes bűnelkövetők megjavításán keresztül. Bernolák sürgette a modern nyugat-európai büntetőjog-tudományok által kijelölt megoldásoknak a hazai tételes jogba és

joggyakorlatba való mielőbbi beépítését, valamint azon feltétel- és intézményrendszer megteremtését, amely ezen modern intézmények sikeres működésének elengedhetetlen követelménye volt. (Úgymint a fiatakorúak bíróságának felállítása, a *patronage* intézményének meghonosítása stb.)

Az I. büntető novella legmarkánsabb változtatása a

büntetés feltételes felfüggesztése intézményének és a fiatakorúak „külön büntetőjogának” megteremtése volt.⁵⁹

Ezen hangsúlyos és a tételes jogban is helyet kapó intézmények mellett a modern kriminológiai irányzatok nem hagyták érintetlenül a klasszikus elvekre épülő büntetőjog egyéb területeit sem, amelyek megváltozása feltételezte az új jogelveken alapuló jogszabályok alkalmazhatóságát.

Elfogott bűnözők

Az újdonságok közül mindenekelőtt bemutatásra érdemes a *bűnösség* klasszikus kategóriájának megváltozása. A pozitivisták kriminológia hatására az egyéni felelősségen alapuló bűnösségfogalom meghaladottá vált. Így tehát az egyéni felelősség klasszikus elveket takaró kategóriáját felváltotta egy olyan sajátos bűnösség-fogalom, amelyben a tettes egyéniségének értékelése mellett a „veszélyesség” megítélése is helyet kap. Míg a hagyományos bűnösségi értékítélet a múltba néz, a veszélyességi értékítélet a jövőbe tekint. A veszélyesség büntetőjogi kategóriája később mindinkább differenciálódott, majd ebből alakult ki a közveszélyesség fogalma.

Bernolák az alanyi bűnösség előfeltételeként határozta meg a beszámíthatóságot is: „...beszámítási képesség alatt értve a tettesnek azt az állapotát, amelyben a tettes megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel öntudatosan és szabadon követi el a terhére rótt bűncselekményt. E kutatások eredményeként azonban az újabb tudományos irányok távolról sem kívánják kiszolgáltatni az egyéni, társadalmi és közjavakat a be nem számítható büntetésesek cselekményeinek, hanem a bírói beavatkozásra az állam önvédelmi jogából kifolyólag az alanyi bűnösségen kívül fekvő tényezőben, a közveszélyességben keresnek jogalapot. Ennek a felfogásnak az az eredménye, hogy a beszámíthatóság, s az ezen alapuló erkölcsi felelősség és bűnösség fogalmai mellé (de nem azok helyére) a közveszélyesség fogalma járul, mint amely ellen éppen úgy védekezni kell, mint a régi értelemben vett bűnösség ellen.”⁶⁰

Az új büntetőjogi irányzatok másik lényeges alakító hatása a fiatakorúak beszámítási képességét érintette. A novella kommentálása során a fiatakorúak beszámítási képességének korábbi szabályozását kritizál-

va Bernolák a következőképpen foglalt állást: „Helytelen az alapgondolatuk, hogy a fiatalkorú büntetőjogi felelős, mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarat elhatározás folyamánya. Az akarat elhatározásra a fiatalkorban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé.”⁶¹

Az I. büntető novella gyökeresen átalakította a fiatalkorúak büntetőjogi megítélésének elveit, illetve a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók célját és rendszerét.⁶² Az addigi szabályozással szemben, amelyben – Bernolák szavai szerint – „a fiatalkorú büntettest néhány napra lezárták, azután kidobták újból az utcára, a hol (természetesen) folytatta életmódját,”⁶³ az új szabályozás lehetővé tette, hogy a bíró a fiatalkorúak közt nem csak bűncselekményeik, hanem egyéniségük és viszonyaik szerint is különbséget tegyen.

A fiatalkorúakra vonatkozó szabályozás alkalmazhatóságának egyik legfontosabb feltételét a fiatalkorúak bíróságának felállításáról szóló 1913:7. tc. elfogadása biztosította,⁶⁴ amely „intézményes szervezetet bocsátott a fiatalkorúak kriminalitásának leküzdése szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó, férfiú irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában.”⁶⁵ Bernolák egyik életcélja valósulhatott meg a tervezete alapján elkészült törvényben.

Részben a veszélyeztetett fiatal- és gyermekkorúak védelme, részben a „gyöngék társadalmi védelme” érdekében jött létre a patronage intézménye, mely intézmény hazai létrehozásában – mint láttuk – Bernolák Nándor érdemei kiemelkedők.⁶⁶

Álláspontja szerint „a legbölcsebb társadalmi önvédelem s így mindnyájunknak a társadalommal szemben fennálló kötelessége is a züllésnek induló, de még megmenthető emberek erkölcsi fölszabadítása, mert igazi erkölcsi szabadságuk nemcsak az ő egyéni érdekükben áll, nemcsak nekik jótétemény, a mely az ember eszméjének szolgálatára őket alkalmassá teszi, de a

társadalomnak is érdeke. A kriminalitás nagymértvű csökkenését, marandó, nagy eredményeket a büntettek megelőzése terén csak az emberek átalakításával érhetünk el, mert az, a kiben megfelelő erkölcsi érzés nem él, semmi büntetőtörvény a társadalmi javak támadásától visszatartani nem fogja; a büntettestnek át kell alakulnia, hogy a társadalom hasznos tagjává legyen.”⁶⁷

A fiatalkorúak modern szabályozását tekintve Bernolák következetesen képviselte a büntetőjogi eszközök ultima ratio jellegét, és hangsúlyozta a megelőző intézkedések elsődleges szerepét. „A büntető rendszer reformja önmagában véve már csak azért sem lehet erre a célra elegendő, mert a büntető hatalom révén csak akkor nyílik alkalom a züllésnek induló fiatalkorú megmentésére, amidőn már büntetendő cselekmény elkö-

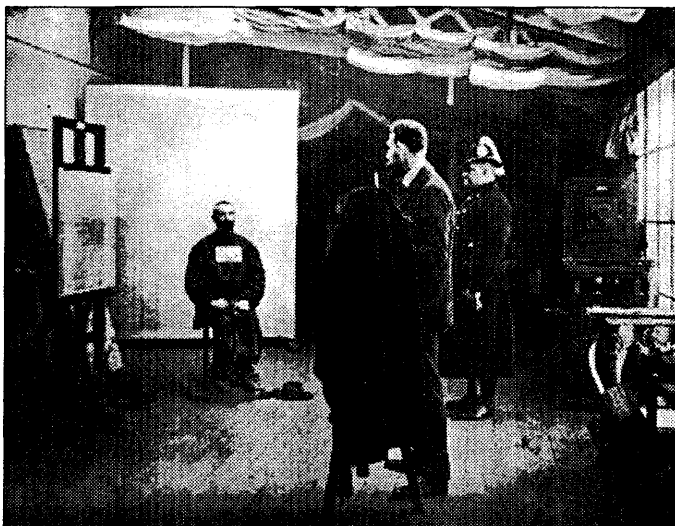
vetése bizonyítja a nagyobb fokú erkölcsi veszély jelenlétét. Ehhez tehát szükségszerűleg társulnia kell azoknak az intézkedéseknek, amelyek a veszélyt már keletkezésében elfojtani és az ebből eredő társadalmi bajt megelőzni alkalmasak.”⁶⁸

A büntető novella vonatkozó szabályait Bernolák rendkívül pozitívan értékelte: „A fiatalkorúakkal szemben a modern kriminológia követelményeit kielégítő rendszert épített ki a büntető novella; a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény az egész országra kiterjedő intézményes szervezetet bocsátott a fiatalkorúak kriminalitása leküzdésének szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó férfiú irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában.”⁶⁹

Míg az individualizáció és a büntetettek közötti differenciálás elvei lehetővé tették a fiatalkorúak számára,

Gyermekbűnözés

Rabosítás

hogy életkorukra, sajátos szociális helyzetükre tekintettel egy speciális, enyhébb büntetési rendszer legyen kialakítható, addig a büntettek másik csoportjával, az üzletszerű, visszaeső, közveszélyes büntettekkel szemben Bernolák is következetesen hirdette a legnagyobb szigor érvényesítését a jogalkotás és jogalkalmazás terén, amelynek végső célja a közveszélyes büntettek ártalmatlanná tétele. Ezen elképzelés tételes jogi megvalósulását jelentette a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: 21. tc.⁷⁰ elfogadása.

A közveszélyes munkakerülők kategóriáját Bernolák a következőképpen határozta meg: „Azokat, akik e törvény rendelkezései alá esnek, az akaratérő teljes hiánya és az erkölcsi nihilizmus jellemzi. Amint a M.i.-ban kifejtettem, a csavargó a társadalmi életnek nem tudatos ellensége, csak tehetetlen parazitája. Nem vezeti nyerészkedési vágy, de elzárva a rendes megélhetés forrásaitól, vagy irtózva a komoly erőfeszítéstől, minden belső harc, lelkiismereti küzdelem nélkül támad a mások javai ellen, ha arra módja nyílik. Jellembeli fogyatkozásai, mint tehetetlen báb, de valósággal gyakran mégis, mint veszedelmes büntettest hozzák a jogrenddel összeütközésbe.”⁷¹

A közveszélyes munkakerülők büntetőjogi megítélésének sajátossága abban rejlik, hogy a törvényhozás és a jogalkalmazás nem a cselekményben rejlő bűnösség megtorlására, hanem a büntettes egyéniségében rejlő veszélyesség megszüntetésére fekteti a hangsúlyt. Tehát a büntetőjogi büntetés helyét olyan „biztonsági rendszabályok” vették át, amelyek alkalmazásának célja nem elsődlegesen az elkövetett bűncselekmény megtorlása, hanem a büntettestnek a társadalomból való izolálása.

Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a modern kriminológia anyagi büntetőjogot átalakító hatása leginkább a klasszikus elvekre épülő büntetéstan változásainak elemzése során követhető nyomon. A századfordulón a pszichológiai és szociológiai kutatások elismerésének hatására olyan, a büntetési rendszert is érintő társadalmi igények jelentek meg, mint például a bűnelkövetők bizonyos csoportjaival szemben a javítás gondolatának dominanciája, a közveszélyes bűnözőkkel szemben pedig a társadalom védelmének biztosítása. Ezen törekvések megvalósítása igényelte olyan új intézmény hazai anyagi jogunkban történő meghonosítását, amelyet kezdetben „biztonsági rendszabályok” néven emlegetett az irodalom.

A reformakciók nyomán, mint a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetés pótszere került be az 1908.

évi I. büntető novellába a *büntetés feltételes felfüggesztésének*⁷² intézménye.⁷³ Bernolák álláspontja szerint: „Az egyéniség figyelembevétele szempontjából, nevezetesen a törvényhozásnak arra kell törekednie, hogy az első ízben bűncselekményt elkövetett, gyakran csupán megtévelyedett alkalmi büntettek lehettek megmentessenek a szabadságvesztés büntetés megbélyegző hatásától és a rövidtartamú közös fogság rendszerint rontó befolyásától.”⁷⁴

1908-ban a büntetés feltételes felfüggesztésének intézménye bekerült az I. büntető novellába, mint célszerűségi, és nem mint büntetésenyhítési eszköz. Ezt a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetések ellen folytatott szívós kriminálpolitikai küzdelem első maradandó értékű eredményeként értékelhetjük.⁷⁵

Bernolák, a büntető novella sikere ellenére, már 1914-ben úgy látta, hogy „elérkezett a büntetőtörvények általános és gyökeres revíziójának ideje. [...] Az új kódex vezérgondolata csak az a célszerűségi gondolat lehet, hogy a jogrendet a büntettek egyéniségéhez mért eszközökkel a kriminalitás ellen hatályosan meg kell oltalmazni. E vezérgondolat mellett széles területen az erkölcsi felelősség és az igazságosság alapeszméjén, a beszámíthatóság és a bűnösség kipróbált fogalmain s a büntetésben nyilatkozó megtorlási gondolon kell a kódexnek felépülnie.”⁷⁶

Bernolák Nándor munkásságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az I. büntető novella, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalkotásában és kommentálásában játszott szerepe.⁷⁷ Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető két nagyobb szabású monográfiája, az 1903-ban megjelent *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*,⁷⁸ valamint az 1910-ben kiadott *A tévedés tana a büntetőjogban* is.⁷⁹ Ezek elemzése részben már elvégeztetett, s egyébként is túlfeszítené jelen tanulmány kereteit.

Bernolák Nándor mint büntetőjogász és egyetemi vezető is megállta a helyét. Politikai pályafutása meglehetősen rövidre és ellentmondásosra sikeredett, s nem tudjuk pontosan, miért nem tért vissza a katedrára. Így őt is azon egyetemi professzoraink között kell számon tartanunk, aki politikai szerepet vállalva elvesztett a magyar felsőoktatás számára. Bizonyosan kiváló ügyvéd volt, de – felkészültsége és odaadása alapján – életének utolsó három évtizedében is jelentősen hozzájárulhatott volna a magyar polgári büntetőjog fejlesztéséhez.

Jegyzetek

¹ Életére vö.: *Debreceni Kincses Kalendárium*, 1916, 37–38. p. Erre támaszkodik Varga Zoltán: *A debreceni Tudományegyetem története. I.* 1914 (h. n., é. n., 180–181. p.); Lásd még: *Új magyar életrajzi lexikon. I.* (Budapest, 2001, 687–688.); *Magyar Életrajzi Lexikon. II.* (Budapest, 1967, 197. p.); *A magyar társadalom lexikonja* (Budapest, 1930, 61–62. p.); *Magyar Politikai Lexikon. Magyar politikusok 1904–1929.* Szerk.: T. Boros László (Budapest, é. n., 47. p.); *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai.* Szerk.: Vidor Gyula (Budapest, é. n., 21–22. p.)

² Vö.: Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919* (Budapest, 2001, 131. p.; Nr. 1498)

³ Bernolák Nándor: *A semmisségi panasz* (Budapest, 1902)

⁴ *Debreceni Kincses Kalendárium*, 1916, 37. p.

⁵ Bernolák Nándor: *A büntető politika és a társadalom kötelességei* (Budapest, 1908, 10–11. p.). Mindazonáltal későbbi értékelője csak korlátozott szociális érzéket tulajdonít neki, mivel „szociális érdeklődése... nem haladta meg a szerénykörű jótékonykodás határát.” Vö.: Varga Z.: i. m., 181. p., aki semmivel nem igazolja ezen vélekedését.

- ⁶ Bernolák Nándor: *A visszaesés dogmatikai és büntető politikai szempontból* (A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka. Jogi értekezések X. Szerk. Balogh Jenő, Budapest, 1903). A széles szakirodalmi hivatkozás és a jogtörténeti bevezető gazdagsága arra enged következtetni, hogy a tanulmányhoz a szakirodalmat külföldön gyűjtötte össze.
- ⁷ Balogh Jenő (1864–1953): a büntetőjog professzora és politikus. Tanulmányai befejezése (1885) után magántanári képesítést szerzett, majd 1901–1910 között a budapesti jogi kar büntetőjog-professzora volt. 1910-től vallás- és közoktatásügyi miniszteri államtitkár, majd 1913. január 14-étől 1917. június 15-éig igazságügy-miniszter volt. 1921 és 1953 között a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, s mint ilyen 1927-től a felsőház tagja. Korának egyik vezető büntetőjogtudósa és meghatározó büntetőjog-politikusa. Több fontos törvény kezdeményezője volt a fiatalkorúak büntetőjoga, a büntetés feltételes felfüggesztése, a börtönügyi igazgatási reformok, a próbára bocsátás, a képviselőházi bíraskodás, a választási törvény és az esküdtisékek hatáskörének korlátozása tárgyában. Nevéhez fűződik a büntető perjog önálló tudományként való elismertetése. Volt az MTA főtitkára (1920–1935) és másodelnöke (1940–1943) is. Vö.: *Magyar Nagylexikon*, 3. kötet (Budapest, 1994, 136. p.); *Új magyar életrajzi lexikon*, I. kötet (Budapest, 2001, 350. p.)
- ⁸ A bűnvádi perrendtartás és novellái. Összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Bernolák Nándor (Budapest, 1928², 664. p.; a továbbiakban: A bűnvádi perrendtartás)
- ⁹ A büntetőtörvények és a büntető novella. A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye. Összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Bernolák Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta dr. Balogh Jenő (Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, XIII. Budapest, 1909).
- ¹⁰ A bűnvádi perrendtartás, 665. p.
- ¹¹ Bernolák Nándor: *A tévedés tana a büntetőjogban* (Kassa, 1910)
- ¹² Eckhart Ferenc: *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*. In: *A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története*. II. (Budapest, 1936. 677. p.)
- ¹³ Pl. Bernolák Nándor: *A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei* (Magyar Gazdák Szemléje, A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, XIII, Budapest, 1908); Uő.: *A büntető politika és a társadalom kötelességei* (Budapest, 1908)
- ¹⁴ A patronage intézményének modern meghatározását Finkey Ferenc *Patronázs-munka és a fiatalkorúak felügyelő hatósága* (Budapest, 1943) című munkájában találjuk. Eszerint „a patronázs szó általában, illetőleg tágabb értelemben jelenti a bajbajutott, akár önhibájukból, akár önhibájukon kívül álló okokból szerencsétlen sorsú embertársaink felebaráti támogatását és segítségét. [...] Különös, illetőleg szorosabb értelemben azonban patronázs alatt rendszerint az elhagyott, az erkölcsi zuhlás lejtőjére sodort vagy már bűnelkövető gyermekek, fiatalkorúak és felnőtt büntetettek iránti emberbaráti segítséget, ezeknek a további sülyledéstől való megmentésére irányuló feladatot értjük.”
- ¹⁵ *Jelentés a Kassai Katolikus Patronage-Egyesület működéséről*. In: *A Budapesten 1909. szeptember hó 10 és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai: 1909. augusztus 3.* (Budapest, 1909, 144–149. p.)
- ¹⁶ Együttal Kérészy Zoltán akkori jogakadémiai igazgatóval együtt képviselte is a kassai királyi állami jogakadémiát a kongresszuson. Vö.: *A Kassán, 1911. szeptember hó 17-19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai: 1911. július 2.* (Kassa, 1911, 93. p.)
- ¹⁷ Részt vett a fiatalkorúak bíróságainak első nemzetközi kongresszusán Párizsban (1911. június 29.–július 1.), valamint az V. nemzetközi patronage-kongresszuson, Antwerpenben (1911. július 16–21.). Ezeken a kongresszusokon több önálló és kollektív indítványából lett határozat. Ő javasolta pl. a párizsi ülésen annak szorgalmazását, hogy „az illetékes hatóságok főleg a tanítókat és a tanítónőket nyerjék meg a patronage ügyének, s azokat a téren szerzett érdemeikért erkölcsi elismerésben és anyagi jutalmazásban részesítsék.” A magyar küldöttek Antwerpenben kezdeményezték egy negyedéves nemzetközi folyóirat kiadását is a fiatalkorúak bíróságait illető s ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalására. Vö.: *A Kassán, 1911. szeptember hó 17-19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai*, 102. és 107. p.
- ¹⁸ Uo., 116–117. p.
- ¹⁹ *A magyar társadalom lexikonja*, 61. p.
- ²⁰ *Magyar politikai lexikon*, 47. p. Az említett törvények egy részét Bernolák így értékelte: „A közveszélyes munkakerülők megfékezésére s a bennük rejlő veszedelem megszüntetésére törvényhozásunk megalkotta az 1913:XXI. törvénycikket, amelynek végrehajtására az előkészület serényen folyik [...]. Az esküdt-bíróági eljárásról szóló új törvény az ítélkezés komolyságának helyreállításával, az új sajtótörvény főképen azzal fog közrehatni a közviszonyok javulására és a kriminalitás csökkentésére, hogy emeli azoknak a tényezőknek a felelősségérzetét, akik a társadalmi és a közéletre az irodalom és a hírlapirodalom útján gyakorolnak befolyást.” (Bernolák Nándor: *Újabb teendőink a büncselekmények ellen folytatott küzdelemben*. Pécs, 1914, 3. p.)
- ²¹ *Nemzetgyűlési Almanach*, 21. p.
- ²² *A magyar társadalom lexikonja*, 61. p.
- ²³ A tizenkét tanszékkal létrehozott jogi karra hat új professzor (Bernolák Nándor, Illyefalvi Vitéz Géza, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) mellé a debreceni református jogakadémia hat tanárát (Jászi Viktor, Teghze Gyula, Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő) vette át az egyetem. Vö.: Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetem alakulás története. A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében* (Debrecen, 1941, 61. p.)
- ²⁴ A Debreceni Református Kollégium jogakadémiájának büntetőjogi tanszékén 1887-től 1913 júliusában bekövetkezett haláláig Ozory István oktatott. Nincs adatunk arról, hogy a tanszéket az egyetem működésének megkezdéséig betöltötték volna. Lásd: Balogh Ferenc: *A debreceni református Kollégium története adattári rendszerben* (Debrecen, 1904, 539–540. p.)
- ²⁵ Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetem alakulás története*, 61. p.
- ²⁶ „Hejh, Debrecen»: nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főiskoláját s vagyonát fölfaldozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mihelyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűznáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.” (Ady Endre: *Az én kálvinistaságom*. Nyugat, 1916. március 16.). Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakciós” Bernoláknak jó viszonya volt a katolikus klérushoz. Vö.: Varga Zoltán: i. m., 133. p.
- ²⁷ *A debreceni Egyetem Tanácsának jegyzőkönyvei*, 1915/1916, 19-1915/16 et. szám. (a továbbiakban: *ET-Jegyzőkönyv*)
- ²⁸ Bernolák Nándor: *Jelentés a Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915/16. tanévi állapotáról és működéséről*. In: *A debreceni magyar királyi Tudományegyetem könyve és almanachja*, 1915/16, 35. p.
- ²⁹ Uo., 36. p.
- ³⁰ *Nemzetgyűlési Almanach*, 22. p.
- ³¹ Erről újabban vö.: P. Szabó Béla: *Jogösszehasonlítás – Debrecenben*. In: *Amabilissimus: A legszeretreméltóbbak egyike – Loss Sándor Emlékkönyv* (Debrecen, 2005, 292–295. p.)
- ³² Varga Zoltán: i. m., 90–91. p.
- ³³ Az Egyetemi Tanács 1919. április 25-ei ülése jegyzőkönyvének 35. száma alatt a rektor, Kiss Géza beszámolt az elfogás tényéről, valamint arról is, hogy utóbb a várost 1919. április 23-án megszálló román csapatok parancsnokát, Dumitrescu tábornokot is kérte, hogy tanártársai szabadon bocsátása érdekében járjon közben (*ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919, 35. szám.)
- ³⁴ Vö.: *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919, XIII. ülés (1919. június 20.) napirend előtt.
- ³⁵ 1920. június 14-én választották meg. Vö.: *Nemzetgyűlési Almanach*, 22. p.; Kuglics Gábor: *A politikai katolicizmus története Magyarországon* (http://iroga.hu/keresztenydemocrazia/Kuglics_G.htm)

- ³⁶ Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon* (Budapest, 2001, 120. p.); Monori Áron, *A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919–1920* (http://www.mediaututato.hu/cikk/2003_02_nyar/03_numerus_clausus/04.html)
- ³⁷ Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921.3. törvénycikk.
- ³⁸ Bernolákot érthetetlenül és tévesen még a trianoni békeszerződés egyik aláírójának is tekintik, holott ahhoz – jelenlegi tudásunk szerint – semmi köze nem volt. Vö.: Ormos Mária: *Civitas fidelissima* (Szekszárd, 1999, 38. p.)
- ³⁹ Bölöny József: *Magyarország kormányai, 1848–1992* (Budapest, 1992², 88., 119., 234., 266. p.)
- ⁴⁰ A Minisztertanácsi ülések napirendi pontjai 1867–1944 (CD-ROM, Arcanum Kiadó, Budapest, 2000)
- ⁴¹ Teglás Tivadar: *A Állami-lakóteleptől a Havannáig* (Népszabadság, 2002. szeptember 5.)
- ⁴² A bűnvádi perrendtartás és novellái. Összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Bernolák Nándor (Budapest, 1928²)
- ⁴³ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vö.: <http://lexikon.katolikus.hu/LINKEK/LINKKKKK/LINKKE/22KERSZ2.HTML>
- ⁴⁴ Nyerges András: *Színrebonítás* (Élet és Irodalom, 16. szám, 2007. április 20.)
- ⁴⁵ A Testvérközösség céljaként többek között az alábbi gondolatokat jelölték meg az alapítók: „Mi, a Kárpát-medencében szabad népek önkéntes szövetségét és együttélését akarjuk megvalósítva látni. Ha ezer évig egymás mellett, egymásért, a közös haza boldogulásáért együtt küzdhetett és vérezhetett szlovák, ruszin és magyar, kell hogy megtaláljuk a közös életlehetőségeket a megváltozott keretek között is.” Azt, hogy Bernolák nem került partvonalra a „demokratikus” értelmiség szemében, mutatja a tény, hogy a 34 aláíró között szerepelt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Féja Géza, Márai Sándor és Vaszy Viktor is.
- ⁴⁶ E számunk tanulmányai bemutatják a kor legfontosabb irányzatait, a megújuló dogmatikát, a kriminálantropológiai irányzatot, a fiatalokúakra vonatkozó új szemléletet és az új büntetést. Ezek tekintetében tehát erre utalom a Tisztelt Olvasót.
- ⁴⁷ *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia* (Budapest, 1980, 567. p.)
- ⁴⁸ A kriminálantropológiára vö. Papp László tanulmányát ebben a kötetben.
- ⁴⁹ „Új eszmék forronganak az egész világon s a büntetőjog terén is egészen új gondolatok járnak át az embereket. A művelt nyugot államai nem késnek kivenni részüket a törvényalkotás terén sem e mozgalomból. Az a régi harc, a mely az akarat szabadság és a determinizmus terén s a kettőnek egymás közti viszonyában az embereket századok óta foglalkoztatta, a büntetőjog terére néhány évtized óta sokkal erősebben csap át, mint az bármely korban észlelhető.” – Így fogalmazott Bernolák 1905-ös jogászegyleti hozzászólásában. Vö.: *A Büntetőtörvénykönyv novellája* (Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248. szám [1905. szeptember], 259. p.)
- ⁵⁰ „...minden büntetés alapját és mértékét egyaránt az fogja megállapítani: minő mértékben hatott közre a cselekmény elkövetésében az egyén akarata és az egyén bűne; hol van szó javíthatatlanságról és hol arról, hogy egy embert ki kell zárni a társadalomból azért, mert rossz, vagy azért, mert a társadalmi életre képtelen... Azt hiszem, hogy az utolsó évtizedek nagyon is ráirányították a figyelmet a determináló tudománynak egy hatalmas csoportjára; ezen tudományokkal szemben a büntető törvényhozásnak is el kell foglalnia a maga álláspontját.” Uo., 259–260. p.
- ⁵¹ Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 16. p.
- ⁵² „Azt hiszem, hogy igenis itt az idő, mert ha az eszmék még nem is alakultak ki olyformán, hogy matematikai pontossággal állnának szemben, de annyira igenis kialakultak, hogy a gyakorlati élet bizonyos követelményeivel már számolhatunk.” – Így történt Bernolák a törvényi szabályozás mellett. Vö.: *A Büntetőtörvénykönyv novellája*, 260. p.
- ⁵³ Vö.: Király Tibor: *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban*. In: *A magyarországi polgári államrendszerek*. Szerk. Pölöskei Ferenc, Ránki György (Budapest, 1981, 416–437. p.)
- ⁵⁴ Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 77. p.
- ⁵⁵ Balogh Jenő: *Büntető törvényeink módosításához* (Husadik század, 1900, 10–11., 243–255., 330–346. p.). Balogh törekvéseit Bernolák így foglalja össze: „Követelményeit négy részre osztotta. Számolva azzal, hogy a bűncselekmények jelentékeny része olyan tényezőkre vezethető vissza, amelynek megszüntetésére az állam és a társadalom befolyást gyakorolhat, harcot hirdetett e tényezők ellen. Tétéles jogszabályaink oly hiányait, amelyek a tudomány akkori állása mellett megszüntethetők voltak, sürgős intézkedéssel megszüntetni kívánta. Megemlítve, hogy a büntetőjog lassú ámeneti korszakát éljük, sürgette azokat az előkészítő munkálatokat, amelyek a bűncselekmények előidéző és előmozdító tényezőit felderíthetik és amelyeknek a büntetőjogi rendszer gyökeres átalakítását meg kell előznie. Végül állást foglalt a büntetés végrehajtás rendszerének céltudatos kiépítése mellett.” (Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 1. p.)
- ⁵⁶ Balogh Jenő: *Fiatalokúak és büntetőjog* (Budapest, 1909, 251. p.)
- ⁵⁷ Bernolák Nándor: *A modern büntető politika...*, 1–11. p.
- ⁵⁸ Uo. (kiemelés tőlem: P. Sz. B.)
- ⁵⁹ Lásd e számunkban Lévy Miklós és Bárándy Péter tanulmányát.
- ⁶⁰ *Büntető jogszabályaink gyűjtemény*, 97. p. (kiemelés tőlem – P. Sz. B.)
- ⁶¹ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 225. p.
- ⁶² A kérdéssel részletesen foglalkozik Király Tibor: *A büntetőjog...*, 431–432. p.
- ⁶³ Bernolák Nándor: *A modern büntető politika...*, 4. p.
- ⁶⁴ A fiatalokúak bíróságáról szóló 1913.7. tc.-t Ófelsége 1913. március 31-én szentesítette. A törvényt az Országos Törvénytárból 1913. április 12-én hirdették ki.
- ⁶⁵ Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 2. p.
- ⁶⁶ Bernolák szerint a hazai *patronage* tevékenységnek széleskörű jogszabályi alapjai voltak, pl.: 1901.8. tc. 2.§ (állami gyermekmenhelyre felvett hét éven aluli gyermekekről), 1901. 21. tc. 2.§ (a közsegélyre szoruló hét évnél idősebb fiatalokúakról), 1907. évi 60.000. számú BM. rendelet (társadalmi intézetekről), 1908: 36. tc. 22.§ (a próbára bocsátott fiatalokúakról), 24.§ (a javító nevelésről), 30.§ (a fiatalokúak kísérleti kihelyezéséről), 1908. évi 20.003. számú IM. rendelet (a fiatalokú letartóztatottak szabadulását követő segélyezéséről) stb. Lásd: *A Budapesti 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai* (Budapest, 1909, 9–10. p.)
- ⁶⁷ Bernolák Nándor, *A modern büntető politika...*, 6. p.
- ⁶⁸ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 223. p.
- ⁶⁹ Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 2. p. 1900 után másfél évtized alatt 500-ról 3000-nél többre nőtt a fiatalokúak elhelyezésére szolgáló javítóintézetek befogadóképessége. (Uo., 4. p.)
- ⁷⁰ A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: 21. törvénycikk a király 1913. július 7-én szentesítette, melyet 1913. július 12-én hirdettek ki az Országos Törvénytárból.
- ⁷¹ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 280. p. (kiemelés tőlem: P. Sz. B.)
- ⁷² A büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése a büntetőjogi reform egyik központi kérdése volt. A témának széleskörű irodalma van, és szakmai viták folytak róla 1889–1902 között.
- ⁷³ A kérdéssel részletesen foglalkozik Király Tibor: *A büntetőjog...*, 430. p.
- ⁷⁴ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 186. p. (kiemelés tőlem: P. Sz. B.)
- ⁷⁵ Bernolák 1914-es értékelése: „Az alkalmi büntetésekre ugyancsak a büntető novella behozta a büntetés felfüggesztésének fényesen bevált intézményét.” (Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 3. p.)
- ⁷⁶ Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 11. p.
- ⁷⁷ A büntető jogszabályaink gyűjteményének második kötetét, amely az eljárási, szervezeti és hatásköri jogszabályokat tartalmazza (Pécs, 1918), szintén Bernolák látta el utalásokkal és magyarázatokkal. A bűnvádi perrendtartás és novellái későbbi kiadásának (Budapest, 1928) összeállítása szintén az ő nevéhez köthető.
- ⁷⁸ Bernolák Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból* (Budapest, 1903)
- ⁷⁹ Bernolák Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban* (Kassa, 1910.)